

Türkiye’de İslam İlahiyatı

Doç. Dr. İsmail Kara

Laiklik kavramının ve uygulamalarının da uzun uzadıya tartışıldığı 1947 CHP Kurultayı’nda, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin etkili simalarından Hamdullah Suphi Tanrıöver’in, bir aydın, bir eğitimci ve inkılaplardan yana bir politikacı kimliğiyle söylediklerini aktararak Türkiye’de "İslam" ilahiyat eğitimini ele almaya başlamak yerinde olacaktır:

"Biz acaba tababet [tabiplik] ve ordumuz için yaptığımız ıslahatı din teşkilatımız için de yapsaydık meyvalarını almaz mı idik? Mutlaka alırdık. Avrupa’nın eski üniversitelerini ele alalım; Sorbonne’dan başlayarak -ki sekiz asırlık bir tarihe maliktir- Cambridge, Oxford, Almanya’da Heidelberg üniversiteleri evvelce birer medrese [dinî eğitim kurumu] idi. Bu medreseler ıslahatla bugünkü üniversiteler halini almıştır. Bizim tarihimizde de bu medreselerin ıslahı yoluna gidilseydi dokuz asırlık üniversitemiz vardır diye övünebilirdik. Ta Alparslan’dan başlayarak üniversitelerimiz istihale ede ede [gelişme göstere göstere] son zamana kadar ilmî hareketleri takip edebilseydi bugün bu kâbil [mümkün] olacaktı. Halbuki biz medreseleri kapattık, İmam Hatip Mektepleri’ni kapattık" (CHP Yedinci Kurultayı Tutanağı, Ankara, 1948, s. 456).

Hamdullah Suphi eğitim-öğretim açısından çok önemli olan süreklilik problemine, mevcut eğitim müesseselerinin tarihin tecrübelerle dolu derinliklerine ne kadar kök salabildiklerine işaret etmekle kalmıyor, üniversite dahil bugünkü Türk eğitim kurumlarının "çocuk" denecek yaşta bırakıldığına ve buna bağlı olarak yetersizlik probleminin kaynağına da parmak basıyor. Yine hem II. Meşrutiyet hem de Cumhuriyet dönemlerinde eğitim problemlerinin ve müesseselerinin içinde yer almış, Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi’nde hocalık ve yöneticilik yapmış etkili bir kişi olarak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun, 9 Mayıs 1949 tarihinde, TBMM’nde Ankara İlahiyat Fakültesi kanunu görüşülürken yaptığı konuşmada şu hususların altını çizdiğine şahit oluyoruz:

"Bir İlahiyat Fakültesi kurulmasından maksat (...) bütün mânasıyla ilim haysiyeti ve ilim karakteri taşıyan bir fakülte meydana getirmek[tir]. Öylesine bir fakülte ki diğer fakültelerden hiçbir surette ayrılığı olmayacaktır. Bizim istediğimiz İslâm İlahiyat Fakültesi’dir. Ama medrese değil, ilmî karakter taşıyan İslâm İlahiyat Fakültesi; İslâm dinini, İslâm mezheplerini ilmî surette tetkik edecek bir ilmî fakülte. Tabir mazur görülsün, [Türkiye’nin] mahalli ihtiyaçları[nı] unutup da bilmem nasıl mücerret bir spekülasyon zihniyetiyle sosyoloji, metafizik içine batıp İslâm dini bilgilerini prensip dışında bırakırsa maksat hasıl olmaz. (...) İlahiyat Fakültesi İslâmiyeti bütün olarak tetkik etmekle beraber metotlarında, meselelerinde müsbet ilimlere dayanmalıdır. (...)

Bu İlahiyat Fakültesi ikinci defa Türkiye’de açılıyor. İlk defa İstanbul Üniversitesi’nde kurulmuştu. O İlahiyat Fakültesi’nde benim de mesuliyetim vardı. [Onu] bir nevi sosyoloji fakültesi yaptık. Fakat burada yeni fakültede İslâmî bilgiler esas, sosyolojik bilgiler yardımcı olacaktır" (TBMM Tutanaklar Dergisi, dönem:

VIII, 3. Oturum, XX, 279'dan aktaran Halis Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: 6, 1999, s. 261).

Baltacıoğlu'nun 1924 yılında kurulan ve kendisinin de içinde yer aldığı İstanbul Dârülfünûnu İlahiyat Fakültesi için "sosyoloji fakültesi" tabirini kullanması, bir tarafıyla Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinin mantık olarak ana istikametine ve siyasi merkezin beklentilerine işaret ederken diğer taraftan bugünkü ilahiyat fakültelerinin program ve eğitim tarzı itibariyle temel probleminin kaynağına da göndermede bulunuyor. Baltacıoğlu önceki tecrübeden yola çıkarak 1949'da kurulacak İlahiyat Fakültesi'nin, "medrese"ye değil ilmî metotlara dayalı "İslâm" İlahiyat Fakültesi olmasını teklif ediyorsa da netice böyle olmayacak, büyük ölçüde 1924 ruhuna sadık kalınacaktır.

1. Türkiye'de İlahiyat Eğitiminin Kısa Tarihi

1. İlk iki Dârülfünûn teşebbüsünde (1863, 1870) İlahiyat Fakültesi Şubesi sözkonusu olmamıştır. Bu durum "ilahiyat" eğitimi için medresenin o gün için yeterli görüldüğü (veya zayıf bir ihtimal olmakla beraber ilmiye çevrelerinden çekinildiği için böyle bir yola gidilmediği) mânasına da anlaşılabilir. Dolayısıyla bugünkü İlahiyat fakültelerinin götürülebileceği en eski tarih ve adlandırma, 1900 yılı sonbaharında (1 Eylül) Sultan Abdülhamit'in cülusunun 25. sene-i devriyesi münasebetiyle yeniden açılan Dârülfünûn-ı Şahane'deki Ulûm-ı Âliye-i Diniye (Yüksek Dinî İlimler) Şubesi'dir. Bu şubeye 10'u imtihansız olmak üzere 30 talebe alınmıştır. O günkü Dârülfünûn'un diğer şubeleri Ulûm-ı Riyaziye ve Tabiiye (Bu şube 1903'te Riyaziye ve Tabiiye olmak üzere iki müstakil şubeye ayrılacaktır) ile Edebiyat şubeleridir.

Dört sınıflı Ulûm-ı İlye-i Diniye Şubesi'nin (ilk İlahiyat tecrübesinin) dersleri ve bu derslerin sınıflara göre dağılımı şöyledir:

Dersler	Sınıflar					
	1	2	3	4		
Tefsir-i şerif	3	3	3	3		
Hadis ve Usul-i hadis			2	2	2	2
İlm-i Fıkıh	2	2	2	2		
Usul-i Fıkıh	2	2	2	-		
İlm-i Kelâm	2	2	2	2		
Tarih-i Din-i İslâm		2	1	1	1	
Tarih-i Umumi		-	-	1	1	
Usul-i Tedris		-	-	1	1	
Toplam	13	12	14	12		

Burada okutulan "Usul-i Tedris" (bir tür Pedagoji) dersi Dârülfünûn'un diğer üç şubesinde, Tarih-i Umumi dersi ise diğer bölümlerden sadece Edebiyat Şubesi'nde var. 1913 düzenlemesinde "İlahiyat" kısmına da girecek olan "Felsefe ve Tarih-i Felsefe" dersi bu aşamada sadece Edebiyat Şubesi'nde "İlm-i Hikmet ve Tarihi" adıyla yer alıyor.

2. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ismi değişerek Darülfünûn-ı Osmanî olan, 1912 yılında İstanbul Dârülfünûnu adını alan üniversitede artık beş şube yer alıyordu: Ulûm-ı İlye-i Diniye Şubesi yerine geçen Ulûm-ı Şer'îye (Şer'î İlimler) Şubesi, Ulûm-ı Hukukiye Şubesi, Ulûm-ı Edebiye Şubesi, Fünûn (Riyaziye ve Tabiiye) Şubesi, Ulûm-ı Tıbbiye Şubesi.

Ulûm-ı Şer'îye Şubesi'nin 5 gruba (Tefsir ve Hadis, Kelâm, Felsefe, Fıkıh, İlm-i Ahlâk-ı Şer'îye ve Siyer) ayrılan dersleri ve ay olarak süreleri şöyledir:

Dersler	Süre(ay)
Tefsir-i şerif	8
Hadis-i şerif	8
İlm-i Ahlâk-ı Şer'îye ve Tasavvuf1	6
Usul-i Fıkıh	8
Fıkıh	8
İlm-i Kelâm	8
Siyer-i Nebevî	2
Tarih-i Din-i İslâm ve Tarih-i Edyan	6
İlm-i Hilaf	4
Edebiyat-ı Arabiye	6
Hikmet-i Teşrî	2
Tarih-i İlm-i Fıkıh	2
Tarih-i İlm-i Kelâm	2
Garb Felsefesi	2
Felsefe ve Tarih-i Felsefe	6

Bir önceki aşamada Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesi'nde var olan Tarih-i Umumi ve Usul-i Tedris dersleri bu aşamada kalkıyor. Ulûm-ı Şer'îye Şubesi derslerinden Usul-i Fıkıh dersinin (ayrıca Fıkıh içinde mütalaa edilebilecek Mecelle ve Nikâh deslerinin de) Ulûm-ı Hukukiye Şubesi'nde; Edebiyat-ı Arabiye ve Tarih-i Felsefe derslerinin de Ulûm-ı Edebiye Şubesi'nde okutulduğunu görüyoruz². Yani bazı dersler üç ayrı fakültede, bazan aynı hocalar tarafından okutulmaktadır.

1914 yılında gerçekleştirilen İslah-ı Medâris Nizamnamesi ile İstanbul medreseleri Dârü'l-Hilafeti'l-Âliyye Medreseleri adı altında yeniden yapılandırılırken Dârülfünûn Ulûm-ı Şer'îye Şubesi kapatılarak Dârülhilafe'nin İlye kısmına (Medrese-i Süleymaniye'ye bağlı Medresetü'l-Mütehassısîn'e) devredildi. İttihat ve Terakki iktidarının gerçekleştirdiği bu ıslahatla ilahiyat eğitimi, programları, bölümleri ve dersleri, kısmen modernleştirilen medrese sistemi içine çekilirken bağlı olduğu üst kurum da Maarif Nezareti'nden Şeyhulislâmlık'a kaydırılmış olmaktadır. (Sebebi ve gerekçesi her ne olursa olsun İttihat ve Terakki iktidarının bazı konularda Sultan Abdülhamit döneminden daha "dinî" muhtevalı politik ve sosyal tercihlerde bulunduğu bir vâkıdır. Konumuz itibariyle hiç de küçümsenemeyecek bir teşebbüs olan medrese ıslahatı, üniversitedeki ilahiyat şubesinin adında yer alan "dinî" kelimesinin "şer'î" ile değiştirilerek daha bir kuvvetlendirilmesi ["Ulûm-ı Âliye-i Diniye" adından "Ulûm-ı Şer'îye" adına] ve bir aşama sonra ilahiyat eğitiminin ıslah edilmiş medrese sisteminin içine dahil edilmesi bunlar arasında zikredilebilir).

3. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesinin âmir hükmü gereğince "yüksek diniyat mütehasları yetiştirmek üzere" -Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen fakültelerine sahip olan- İstanbul Dârülfünûnu içinde 3 yıllık bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır (21 Nisan 1924 tarihli İstanbul Dârülfünûnu Talimatnamesi'nde adı İlahiyat Medresesi iken 7 Ekim 1925 tarihli talimatnamede İlahiyat Fakültesi olacaktır). 400'den fazla olduğu kaydedilen ilk talebeleri, kapatılan Dârulhilafe Medreseleri'nin yüksek kısımları ile Medrese-i Süleymaniye'ye bağlı Medresetü'l-Mütehasısîn'in talebeleridir. Bu noktada altı çizilmesi gereken nokta husus artık medrese eğitiminin olmadığı ve İlahiyat Fakültesi'ndeki eğitim-öğretimin tek yüksek din eğitim-öğretimi olduğudur. Programı, ders saatleri ve hocaları bu açıdan da değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır.

Fakülte'nin çokça tenkide konu olan ders adları ve konulara göre dağılımları yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin din ve din eğitimi konusundaki yönelişlerine kuvvetle işaret etmektedir. Tefsir ve Hadis dışındaki temel İslâmî ilimlerle ilgili dersler o ilimlerin kendisine değil tarihine inhisar ettirilirken modern din tetkikleriyle alakalı dersler, hususen sosyoloji ve tarih eksenli olarak artırılmıştır. Bir ara Dârülfünûn Eminliği de yapmış olan İlahiyat Fakültesi hocalarından İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun kurumu tasvir ederken "bir nevi sosyoloji fakültesi" demesi ve "hayattan, tarihten tard ettiğimiz [çıkarıp attığımız] softalığı Dârülfünûn'a sokmak zilletini kabul edemeyiz" gibi açıklamalarda bulunması bu açıdan manidardır.

"İlahiyat" adını ilk defa kullanan kurumun dersleri şunlardır:

Tefsir ve Tefsir Tarihi

Hadis ve Hadis Tarihi

Fıkıh Tarihi

İctimaiyat

Ahlâk

Din-i İslâm Tarihi

Arap Edebiyatı

Felsefe-i Din

Kelâm Tarihi

İslâm Feylesofları

Tasavvuf Tarihi

Felsefe Tarihi

İslâm Bediiyatı

Halihazırda İslâm Mezhepleri

Akvâm-ı İslâmiye Etnoğrafyası

Türk Tarih-i Dinîsi

Tarih-i Edyân.

Hilmi Ziya Ülken bu programı değerlendirirken şunları kaydedecektir: "[Dârülfünûn] İlahiyat Fakültesi'nde okutulan dersler sayılırken doğmatik ilimlerden Tefsir ve Hadis, aynı ilimlerin tarihleri ile okutulduğu zikredildiği halde yalnız Fıkıh Tarihi okutulduğu tasrih edilmişti. Buradan da bu kanunun laik zihniyete uygun olarak sistematik fikhî Anayasa ve Medeni Kanun karşısına koymadığı ve onu yalnızca tarihi tetkik açısından ele aldığı görülmektedir" (Hilmi

Ziya Ülken, "İlahiyat Fakültesi'nin geçirdiği safhalar", İlahiyat Fakültesi Albümü, Ankara, TTK Basımevi, 1961, s. 7'den nakleden, Recai Doğan, Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi içinde, Ankara, Türk Yurdu Yay., 1999, s. 262/dn. 110).

Fakülte'nin kurulduğu sıradaki hoca kadrosu (müderris, muallim, müderris muavini) ve okuttukları dersler şunlardır:

M. Şemseddin (Günaltay): İslâm Dini Tarihi ve Metafizik

Kâtib-i umumi, muallim Yusuf Ziya (Yörükan): İslâm Mezhepleri Tarihi

Prof. Dumesile: Dinler Tarihi

Müderris muavini Ömer Hilmi (Budda): Dinler Tarihi (yardımcı)

Mustafa Şekip (Tunç): Din Psikolojisi

İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu): Dinî İctimaiyat

İzmirli İsmail Hakkı: İslâm Felsefesi Tarihi

Şerefettin (Yaltkaya): Kelâm Tarihi

Şevket Efendi: Fıkıh Tarihi

Mehmet Ali Ayni: Tasavvuf Tarihi

Köprülüzâde M. Fuat (Köprülü): Türk Dini Tarihi

Kilisli Rıfat (Bilge): Arapça

Mehmet İzzet: Ahlâk

Mehmet Emin (Erişirgil): Felsefe Tarihi.

Görüldüğü üzere fakültenin hoca kadrosu da derslere paralel bir şekilde teşekkül etmiştir; İslâmî ilimlere üst düzeyde vukufu olan sadece üç medreseli hoca bulunmaktadır (İzmirli İsmail Hakkı, Şerefettin Yaltkaya ve Şevket Efendi. 1949 yılında açılan Ankara İlahiyat Fakültesi'nde de hocalık yapacak olan muallim Yusuf Ziya Yörükan da kısmen bu gruba dahil edilebilir).

4. 1933 Üniversite reformu için Türkiye'ye çağrılan Prof. Malche, hazırladığı raporda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde "İslâm Tarihi, Felsefesi ve Dini Şubesi"nin de yer almasını teklif etmişti. Teklife göre "İlahiyat" bölümünün altı kürsüsü olacaktır: 1. Metafizik ve Din Felsefesi, 2. Kur'an Tarihi ve Tefsiri, 3. İslâm Dini ve Hukuku Tarihi, 4. Arapça, 5. Acemce (Farsça), 6. Hadis. Klasik İslâmî ilimlerin çok az yer aydığı, bir tür tarihçelerle yetinildiği bu zayıf ilahiyat şubesi teklifi bile 30'lu yıllarda kabul görmemiş, din ilimleri ve din kültürünün üst düzeyde tedris edilmesinden ısrarla kaçınılmıştı (Malche'in teklifi için bk. İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, ts. s. 44). 1933'te başlayan ve yüksek din eğitiminin maarif sisteminde yer almadığı bu yeni süreç 1949 yılına kadar devam edecektir.

5. 1949-1950 eğitim-öğretim yılında tedrisata başlayan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşuyla ilgili çalışma ve tartışmaların ortaya çıkışını, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti'nin programının 14. maddesine götürmek yanlış olmayacaktır. Bu maddenin, İlahiyat Fakültesi'nin açıkça tasrih edildiği ikinci paragrafı şöyle düzenlenmiştir:

"Gerek dinî tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehassıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmî mahiyette mümasil

[benzer] müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu kabil müesseseleri gibi muhtar [özerk] olmalıdır"3.

Laiklikle ve diğer dinle alakalı meseleleri de yeniden tartışmaya açan ve Türkiye'yi çok partili hayata hazırlayan 1947 CHP Kurultayı, genel olarak din eğitiminin yeniden okul müfredatlarına girmesi, özel olarak üniversite bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılması meselesini de gündemine almış ve tartışmıştır. Bu tartışmalar daha sonra, İlahiyat Fakültesi kanununun görüşüldüğü TBMM'ne de intikal edecektir (4 Haziran 1949)4. II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası şartları Türkiye'yi çok partili hayata geçmeye icbar ederken laiklik ve din eğitimiyle alakalı katı uygulamaları gözden geçirmeyi de lüzumlu hale getirmiştir. Politikacılar, aydınlar ve gazeteciler tarafından din eğitiminin "laik" ve "bilimsel" çerçevede yeniden devreye sokulması tartışılıp savunulurken sık sık dile getirilen "komünizm tehlikesi" (politik olarak Rus tehdidi) ve kısmen "ahlâkî çöküntü" vurgusu da Türkiye'nin dış politikasının aks değiştirmesinin din eğitime yansımaları olarak anlaşılmaya müsait konjonktürel unsurlardır. Gerek Meclis'te gerekse basındaki tartışmalarda yeni kurulacak fakültenin "medrese"nin devamı olmayacağı hususları vurgulanacaktır. Bu vurgu yeni fakültenin sadece dinî/şer'î ilimler ağırlıklı bir eğitim yapmayacağı mânasına gelmekten ötede teknik mânasıyla din eğitimi vermeyeceğini de ifade etmektedir. Nitekim uygulama da böyle olmuştur. Fakülte'nin İstanbul Üniversitesi bünyesinde değil de yeni Türkiye'nin başkentinde, Ankara Üniversitesi bünyesinde açılması da "medrese" ve "eski"ye ait unsurlar taşıma ihtimalinden kurtarılması şeklinde açıklanacaktır. Kanun fakülte için bir dekan, 8 profesör, 15 doçent ve 28 asistandan oluşan bir eğitim-öğretim kadrosu öngörüordu. Bu kadronun nasıl teşekkül edeceği Ankara Üniversitesi'nin kurduğu ve içinde hiçbir "ilahiyatçı"nın olmadığı; felsefeci, hukukçu ve tarihçilerden müteşekkil komisyondan belli idi. Nitekim İlahiyat Fakültesi'ne ilk atanan hocalar arasında biri hariç ilahiyatçı yoktur: Hukuk profesörü M. Esad Arsebük (İslâm Hukuku hocası, sonra aynı zamanda dekan), İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hocalarından ve Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Heyeti azası Yusuf Ziya Yörükan (İslâm Mezhepleri Tarihi hocası), Etnoğrafya Müzesi müdürü ve Sanat tarihi profesörü Remzi Oğuz Arık (İslâm Sanatları Tarihi hocası), Türk Dil Kurumu azası Hilmi Ömer Budda (Dinler Tarihi hocası).

1949-50 ders yılında birinci sınıflar için konan dersler şunlardır: Arapça, Farsça, Yabancı dil (İng., Fr., Alm.), Sosyoloji, Mantık ve İlimler Felsefesi, İslâm Dini ve Mezhepler Tarihi, İslâm Sanatı Tarihi, Mukayeseli Dinler Tarihi. 1953-54 ders yılı itibarıyla bütün sınıflarda okutulacak dersler şu hale dönüşecektir:

Arapça

Farsça

Yabancı Dil

Klasik Dinî Türkçe Metinler

Kur'an ve İslâm Dini Esasları

İslâm Tarihi

Din Psikolojisi

Din Sosyolojisi
Felsefe
Mantık
Tefsir
Hadis
İslâm Mezhepleri Tarihi
Kelâm
İslâm Felsefesi
Dinler Tarihi
İslâm Hukuku
İslâm Sanatları Tarihi
Tezyinî Sanatlar ve Paleografi
Pedagoji
Tasavvuf Tarihi
İnkılap Tarihi.

Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan ve lise mezunları arasından talebe alan (uzun yıllar İmam Hatip Okulu mezunları İlahiyat Fakültesi'ne alınmamıştır) İlahiyat Fakültesi'nin açılışından bir yıl sonra Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki -muhtemelen talep üzerine- yüksek din eğitimi dahil olmak üzere laiklik ve dinle alakalı bütün problem ve kurumları değerlendirdiği uzun bir rapor kaleme almıştır. II. Meşrutiyet devri ve Cumhuriyetin ilk 30 yılındaki din politikalarını ve din eğitimi tecrübelerini talebe, hoca ve idareci olarak doğrudan ve bütün sıkıntılılarıyla yaşamış yetkili bir kişinin kaleminden çıkan ve yakın geçmişi de değerlendiren bu mühim raporun son arabaşlığı "İlahiyat Fakültesi ve İmam ve Hatip Kursları meselesi"ne tahsis edilmiştir. Akseki'nin İlahiyat Fakültesi ile ilgili verdiği bilgiler hem meselenin o yıllarda hangi çerçevede tartışıldığı hem de nasıl sonuçlandığı konularında birinci elden bilgiler ihtiva etmektedir:

"Bugün Ankara Üniversitesi'nde açılan İlahiyat Fakültesi'ne gelince; (...) Bilindiği vechile Diyanet İşleri Başkanlığı 3 Mart 1340 [1924] tarih ve 429 sayılı kanunla teşekkül etmiştir. O kanuna göre, dinî işleri tedvir etmek, cami ve mescitleri idare eylemek Başkanlık'ın esas vazifelerindedir. Başkanlık bütün köylere kadar şamil bulunan bu vazifesini layıkıyla yapabilmek için İslâm dininin bütün inceliklerini, şark ve garp felsefesine vakıf yüksek din adamlarına, halkımızı irşad edecek kudretli müftülere, vaizlere, kendisine hürmet telkin ettirecek imam ve hatiplere muhtaçtı. Bunları Millî Eğitim Bakanlığı yetiştirecekti. (...) Bu haklı ve yerinde olan talep hususi bir komisyona havale edilmiş, neticede [Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak] istenilen bu din müesseseleri yerine üniversiteye bağlı bir 'İslâm İlahiyat Fakültesi' açılmasına, ilkmekteplerin dördüncü ve beşinci sınıflarına ihtiyarî din dersi konulmasına, imam ve hatip ihtiyacını önlemek üzere de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından on aylık kurslar açılmasına karar verilmişti."

"Üniversite dahilinde açılacak olan bu fakülteden maksat burada bilhassa İslâm ilimlerine ehemiyet verilerek güya istediğimiz din adamlarının yetişmesini temin etmektir. Halbuki sonradan fakülteye ait olmak üzere üniversite tarafından hazırlanmış olan kanunda 'İslâm' kelimesi de kaldırılarak 'İlahiyat (Teoloji) Fakültesi' diye teklif edilmiştir. Bu fakülteye girebilmek için sadece lise mezunu

olmak kâfi görüldü. Binaenaleyh bugün İlahiyat Fakültesi katiyen memlekete lüzumlu olan din adamlarını yetiştirecek bir durumda değildir ve bu şerâit [şartlar] altında bunun imkânı da yoktur. Bununla beraber üniversite dahilinde böyle bir fakültenin bulunmasına muarız değiliz, öyle bir müessese bulunabilir. Bizim istediğimiz ise bu değil, belki memleketin her sahadaki dinî ihtiyaçlarıyla mütenasip yüksek İslâm âlimleri yetiştirebilecek hakiki bir din müessesesidir. Ve bu da dünyanın her tarafında olduğu gibi ancak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından idare edilmek suretiyle olacaktır" (Raporun tam metni için bk. İsmail Kara, Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi, genişletilmiş 3. bs., İstanbul, Kitapevi Yay., 1997, II, 362-79, buradaki iktibas için, s. 378).

Türkiye'de daha sonraki tarihlerde İlahiyat fakültelerinin yaşadığı belli başlı değişiklikler şöyle özetlenebilir:

- Ankara İlahiyat Fakültesi 1972 yılında 5 yıllık oldu.
- 1959 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Yüksek İslâm Enstitüleri açılmaya başlandı.
- 1971-72 ders yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağlı 5 yıllık İslâmî İlimler Fakültesi açıldı.
- 20 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı "Yüksek Öğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile Milli Eğitim Bakan-lığı'na bağlı 4 yıllık yüksek okul statüsünde olan İstanbul, Konya, Kayseri, İzmir, Bursa, Samsun Yüksek İslâm Enstitüleri ile Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağlı İslâmî İlimler Fakültesi İlahiyat Fakültesi oldu.
- 1991-1992 eğitim yılından itibaren İlahiyat fakülteleri üç bölüme ayrıldı: a) Temel İslâm Bilimleri Bölümü: Tefsir, Hadis, İslâm Hukuku, Kelâm, İslâm Mezhepleri Tarihi, Tasavvuf, Arap Dili ve belagati; b) Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü: Felsefe Tarihi, İslâm Felsefesi, Din Felsefesi, Mantık, Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Din Eğitimi; c) İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü: İslâm Tarihi, Türk İslâm Sanatları Tarihi, Türk İslâm Edebiyatı, Türk Din Musikisi.
- 1998-1999 öğretim yılından itibaren İlahiyat Fakülteleri biri İlahiyat Lisans Programı diğeri İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü olmak üzere iki ana bölüme ayrıldı. 28 Şubat süreciyle doğrudan alakalı olan bu yeni program ve uygulama henüz yeterince ele alınıp tartışılmış değildir.

2. Sahanın Teknik ve Usule İlişkin Temel Problemleri

"Türkiye'de ilahiyat eğitimi"nin tarihi ve muhtevasının problemlerinin yerinde ve gerektiği gibi ele alınıp tartışılabilmesi için birkaç hususun altı çizilmelidir. İlk hatırlatılması gereken husus "ilahiyat" eğitiminin, daha da ötede genel eğitimin Türkiye'de sadece eğitimle alakalı ve sınırlı teknik bir mesele olmadığıdır. Bir başka şekilde söylersek ilahiyat eğitimi müstakil bir hadise değil bağımlı bir hadisedir. Türkiye ile İslâmiyet arasındaki ontolojik bağ, Türk modernleşmesinin dinle irtibatları, din-devlet ilişkileri, nihayet Cumhuriyet devri laiklik politikaları gibi daha üst başlıklar tartışılmadan ilahiyat eğitimi yeterince tartışılmayacaktır. Çünkü ilahiyat piramidin sadece bir yerinde ve bir şekilde durmaktadır; bütünü görebilmek için piramidin tamamı ve diğer mühim parçaların duruş şekilleri de ele alınmalıdır.

İkinci önemli husus, Türkiye’de "ilahiyat eğitimi" dendiği zaman anlaşılan şeyle dünyada ilahiyat eğitimi dendiği zaman anlaşılan şey arasındaki mesafenin ciddi sayılabilecek bir mesafe olduğunun hesaba katılmasıdır. Bu 3 Mart 1924 tarihinden itibaren Türkiye’de din eğitiminin teknik mânada olup olmadığını anlamaya, test etmeye çalışmak ve bir daha tartışmak ihtiyacını doğuracaktır. Bize göre Türkiye’de teknik mânada din eğitimi yoktur, laik eğitim içinde laik din kültürü eğitimi vardır. İlahiyat Fakülteleri’nin, bu arada diğer din eğitimi kurumları olarak Yüksek İslâm Enstitüleri’nin ve İmam Hatip Okulları’nın geleneksel eğitim kurumlarından (diyelim ki medreseden ve tekmeden) değil de Osmanlı-Türkiye modernleşme teşebbüslerinin ortaya çıkardığı mektepleşme (laik okullaşma) sürecinden gelmiş oldukları vâkıası hesaba katıldığında bu husus daha bir açıklık kazanacaktır.

İşaret edilmesi gereken üçüncü husus, Türkiye’de genel olarak din eğitiminin, özel olarak da ilahiyat eğitiminin tarihi ve problemlerinin uzmanca ve derinliğine ele alınmamış olmasıdır. Dolayısıyla ilahiyat eğitiminin bilgi ve yorum zemini yeterli ve gerekli ölçüde bulunmamaktadır.

Nihayet İlahiyat ve din eğitiminin irtibatlı olması gerekli kurumlarla irtibatsızlığı en büyük problemlerden biri olarak görülmektedir. Bu irtibatsız kurumlar arasında Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, YÖK, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kurumları sayabiliriz. Gerek Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında gerekse çok partili hayata geçiş yıllarından itibaren bu problem gittikçe kendini daha çok hissettiren ciddi bir problem olmasına rağmen maalesef gerektiği ölçüde ve yeterli düzeyde bir tartışmanın konusu olmamıştır.

Kaynakça:

1. Kâmil Miras’ın muhtemelen bu ders için hazırlanan kitabı basılmıştır: Ahlâk- Şer’iye Dersleri, İstanbul, Hukuk matbaası, 1330-1332, 64 s.
2. Dârülfünûn’da Felsefe (İlm-i hikmet) dersi hocalığı yapan Babanzâde Ahmet Naim beyin ders notlarına koyduğu isimlerden, aynı dersi hem İlahiyat hem de Edebiyat şubesinde okuttuğunu anlıyoruz: Dârülfünûn İlahiyat İkinci ve Edebiyat Birinci Sınıfları Derslerinden İlm-i Hikmet Notlarıdır; İstanbul, 1328 [1910], taşbaskı, nâtamam (Özege kataloğu, nu. 3588). (O yıllarda şubenin adı farklı olmasına rağmen kitapta "İlahiyat" adının kullanılması dikkat çekiyor). Aynı kitabın bir sonraki aşamasının adı şöyledir: Dârülfünûn Ulûm-i İlye-i Diniye şubesinde Tedris Olunan Felsefe-i İslâmiyeden Hikmet Dersleri, İstanbul, Matbaa-yı Hukukiye, 1328-1329 [1912], 368 s.
Kâmil Miras’ın telif ettiği ve okuttuğu Tarih-i İlm-i Fıkıh kitabında ise (İstanbul, Matbaa-i Amire, 1329-1331 [1915], 128 s.) hem Dârülfünûn Ulûm-i Şer’iye şubesi’nde hem de Medresetü’l-Mütehassısîn’de okutulduğu belirtilmektedir.
3. 20 Temmuz 1948 tarihinde kurulan Millet Partisi programının 12. maddesinin dördüncü paragrafı da şöyle düzenlenmiştir: "Parti ilk ve orta tedrisatta din dersleri ilâve edilmesini ve üniversitelerde İlahiyat Fakülteleri ihdasını muvafık görür (...)". Parti programlarındaki bu maddeler için bk.

- Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, 2. tıpkıbasım, İstanbul, Arba Yay., 1995, s. 663-64 ve 719.
4. Ankara Üniversitesi Senatosu 7 Ocak 1949 tarihinde İlahiyat Fakültesi meselesini görüşmüş ve rektörün başkanlığında kurulacak bir komisyonun proje hazırlamasını kabul etmişti. Hikmet Birand (rektör), Mükrimin Halil İnanç (Ortaçağ tarihçisi), Hilmi Ziya Ülken (Felsefeci), Esad Arsebük (Hukukçu) ve Şinasi Altındağ'dan (Türk tarihçisi) oluşan komisyonun hazırladığı rapor 30 Mart 1949 tarihinde Ankara Üniversitesi Senatosu'nda tekrar görüşülerek karara bağlanmıştır. Kanun teklifinin Meclis'e intikali ise 11 Mayıs 1949 tarihinde olmuştur.
- Arslan, Ali, Darülfünun'dan Üniversite'ye, İstanbul, Kitabevi Yay., 1995.
- Ayhan, Halis, "İlahiyat Fakültesi", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: 6, 1999.
- , "İlahiyat Fakültesi", DİA, XXII, 70-72.
- CHP Yedinci Kurultayı Tutanağı, Ankara, 1948.
- Doğan, Recai, "Cumhuriyetin ilk yıllarında Tevhid-i Tedrisat çerçevesinde din eğitim-öğretimi ve yapılan tartışmalar", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi içinde, Ankara, Türk Yurdu Yay., 1999.
- Ergün, Mustafa, II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, Ankara, Ocak Yay., 1996.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Tanzimat döneminde İstanbul'da Dârülfünûn kurma teşebbüsleri", 150. Yılında Tanzimat içinde, haz. H. D. Yıldız, Ankara, TTK Yay., 1992.
- , "Darülfünun", DİA, VIII, 521-525.
- Jakob, Xavier, L'Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1982.
- Kara, İsmail, Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi, genişletilmiş 3. bs., İstanbul, Kitapevi Yay., 1997.
- Karakuş, Rahmi, Felsefe Serüvenimiz, İstanbul, Seyran Yay., 1995.
- Malche, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, ts.
- Mehmet Ali Ayni, Dârülfünûn Tarihi, İstanbul, Yeni Matbaa, 1927.
- Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, 2. tıpkıbasım, İstanbul, Arba Yay., 1995.
- TBMM Tutanaklar Dergisi.
- Ülken, Hilmi Ziya, "İlahiyat Fakültesi'nin geçirdiği safhalar", İlahiyat Fakültesi Albümü, Ankara, TTK Basımevi, 1961.
- Widmann, Horst, Atatürk Üniversite Reformu, çev. A. Kazancıgil - S. Bozkurt, İstanbul, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., 1981.